

Sprog og logik som min verdens historie

– Et forsøg på at belyse Wittgensteins *Tractatus Logico-Philosophicus* med Hegels logik

skrevet af Yavuz Inekci, RUC · udgivet september 2020

Abstract

Since its publication Wittgenstein's *Tractatus Logico-Philosophicus* has had an enormous impact on many philosophers. The book's structure and ostensibly complex approach to the world, logic, philosophy and language disturbs many to this day. Through the use of G.W.F. Hegel's approach to logic and philosophy, this article offers an unusual account of *Tractatus*. The investigation will show how logic, language, philosophy and the world are interconnected in a transformative way or praxis.

Indledning

Denne artikel er et kort uddrag af mit speciale, hvor jeg behandlede Ludwig Wittgensteins *Tractatus Logico-Philosophicus* – fremover *Tractatus* - med afsæt i Hegels logik og filosofi. Siden udgivelsen af *Tractatus*, har den haft en enorm indflydelse på mange filosoffer. Bogens struktur og dens tilsyneladende komplekse tilgang til verden, logik, filosofi og sprog er stadig en kamp, filosofferne forsøger at vinde. Af denne grund ved enhver, der har kendskab til Wittgensteins *Tractatus* nok, at der eksisterer et hav af sekundær litteratur om, hvad *Tractatus* går ud på, og hvorledes man skal komme igennem den komplekse struktur bogen har. I sin Ph.d. afhandling *Three Wittgensteins: Interpreting the Tractatus Logico-Philosophicus* (Brommage 2008) har Thomas J. Brommage forsøgt at dykke ned i dette hav og har vist, at der historisk set tegner sig tre forskellige læsninger af *Tractatus*;

den positivistiske, den kantianske og den resolute fortolkning. Grundet artiklens begrænsninger vil Brommages historisering af Tractatus læsninger blive udeladt.

Artiklen vil i stedet byde på en ny måde at gå til Tractatus på samt overkomme de ovennævnte traditioners mangler og problematikker. Om disse ord virker overmodige og prætentiose, vil jeg lade læseren bestemme. Den nye måde at behandle Tractatus på vil udvise en sammenhængende, transformativ og praksisorienteret tilgang til verden, logik, filosofi og sprog. Samtidig vil *anvendelsen* af Hegels logik og dialektik være drivkraften bag den nye praksisorienterede tilgang. Wittgenstein påstår selv i Tractatus, at filosofi ingen lære er, men en virksomhed; dvs. som praksis og aktivitet. Derfor må Tractatus i sig selv også handle om *at virke*. Af denne grund vil artiklen, med den praksisorienterede tilgang, tage sigte på at virke i og med Tractatus.

Verden, logik og ontologi

Til at begynde med vil jeg i første omgang henvise til en af Thomas J. Brommages citater, der beskriver, hvorledes positiverne anså Wittgenstein: “the positivist interpretation of the Tractatus paints Wittgenstein as a sort of modern-day Hume—who sought to set the limits of thought ...” (Brommage 2008: 38). Her vil jeg i modsætning til positiver påstå, at Wittgenstein ikke var en moderne Hume, men en moderne Prometheus. Som bekendt har Prometheus stjålet ilden fra guderne for de dødelige. Resultatet af Prometheus’ mod endte med, at de dødelige blev straffet og belønnet af guderne med Pandora og Æsken. Man ved også, hvad der skete efterfølgende, da Pandora åbnede Æsken: al verdens plage strømmede ud af æsken (undtagen håbet), og mennesket er siden hen druknet i plager. Dette er i hvert fald, hvad vi kan læse fra Hesiods fortælling (Hesiod 2006). Men den moderne Prometheus, altså Wittgenstein, var mere modig. Han stjal ikke ilden, men verden. Han stjal verden fra guderne, så de ikke længere kunne

åbenbare sig i verden. Den modige Wittgenstein har med Tractatus på lignende vis forsøgt at redde den filosofiske verden, ved at løse alle filosofiens problemer endegyldigt.

Lad os nu følge Wittgenstein i hans måde at redde verden på. Det skal også siges, at de fleste Tractatus-læsninger stadig kæmper om at åbne Pandoras Æske, for at finde det, der *ikke-er*, eller der tales megen om at kaste stigen bort, uden selv at have kastet stigen bort. Disse læsninger viser Brommage fremragende, men passivt. Lad os nu vise den aktivt!

Som bekendt skaber Gud ifølge skabelsesberetningen verden på syv dage. På lignende måde ser man også Wittgenstein i Tractatus stjæle verden fra guderne i syv etaper. Værket lægger bragende ud med: '*Verden er alt, hvad der er tilfældet*' (Tractatus Logico-Philosophicus [TLP] 1). En stemme der stammer fra den tyste side af Tractatus' historie. Det mærkelige ved denne stemme er, at ingen sansning genkender den. Den kommer indefra og ikke udefra. Læseren må spørge sig selv; 'kan mine sanser sanse det, der er *alt*?' Ja, den siger, at Verden er alt. Den er alt. Altså *alt* er *alt*. Men hvad er alt? Det siger den ikke. Af at udsige alt, kommer der kun intet ud, hvor ingen konkret bestemmelse og indhold viser sig ved udsigelsen. Hvad denne måde at udsige væren på betyder, lader vi Hegel besvare:

Pure knowledge ... it is without distinctions and as thus distinctionless it ceases to be knowledge; what we have before us is only *simple immediacy*. ... The true expression of this simple immediacy is therefore *pure being*. Just as *pure* knowledge should mean nothing but knowledge as such, so also pure being should mean nothing but *being* in general; *being*, and nothing else, without further determination and filling. (Hegel 2010: §21.56)

Som man fra Hegels citat kan læse, så er *pure being* og verdens udsigelse den abstrakte bestemmelse, der kendetegner tænkningen, der er ved sig selv, dvs. tænkning der retter sig mod væren som ren og ubestemt tænkning. Tænkningens væren ved sig selv udtrykker med andre ord det empiriske

som helhed, der er inderliggjort i tanken. Altså verden som inderliggjort væren udtrykker den rene og ubestemte *værens tænkning* uden nogen forskel, partikularitet eller andet, men kun sig selv som ren tanke; eller det Hegel kalder for *pure being*. Verden er så at sige den sig-selv-lige-værens udtryk, og derfor den tyste stemme af Tractatus.

Efter indtræden i verden, som den rene og ubestemte tænkning, fortsætter Wittgenstein: ”Thi summen af kendsgerninger bestemmer både, hvad der er tilfældet, også alt det meget, der ikke er tilfældet.” (TLP 1.12). Med denne afsløres verden som den absolutte væren, da verden som alt tilfælde nu bestemmes som kendsgerningernes sum. Ved denne tegner Wittgenstein nu en ring om alt, hvad der kan tænkes eller inderliggøres som virkelighed. Al tænkning er verdens/værens tænkning. Men, i sin nuværende tilstand står alt det tænkelige uden en aktualitet eller den mangler en subjektivitet, der kan udsige det tænkelige som noget konkret. For verdens eller tænkningens subjektivitet, går Wittgenstein videre: ”Kendsgerningerne i det logiske rum er verden.” (TLP 1.13). Her bestemmes verden *af* det logiske rum - som objektivering af den rene og ubestemte væren eller som tankens tænkning om sig selv. Det logiske rums bestemmelse som verden, udtrykker samtidig verdens bliven til det logiske rums basis og substans. Denne kommer af, at verden som den rene og ubestemte tanke objektiveres som det logiske rum; i denne henseende udsiger det logiske rum verden som sin umiddelbare væren og indhold. Hvilket også betyder verden som det logiske rums *form*, da det logiske rum har sin virkelighed som verden; altså som den rene og ubestemte tankes *tænkning*. Tractatus peger selv på substansens betydning med det følgende: ”The substance of the world can only determine a form, and not any material properties. [...]” (TLP 2.0231). Det logiske rum, der har verden som substans, udtrykker kort sagt tænkning, der tager sig selv som objekt for sin tankevirkosomhed (indhold) og måden den tænker på (formen). Denne subjekt-objekt relation, mellem verden og det logiske rum, viser, at verden både er sin *genstand* og *relation*. Netop den

gensidige relation er *tænkning om tænkning* - altså som den bestemte [objektive] og den bestemmende [subjektive] tankevirksomhed.

Den bestemte og den bestemmende tankevirksomhed afslører samtidig, at ontologi og logik faktisk omhandler den samme virkelighed og har den samme substans. Hvis man skulle forklare disse med Wittgensteins egne ord, så ville det lyde således: "My work has extended from the foundations of logic to the nature of the world." (Wittgenstein 1969: 2.8.16). Hvilket vil sige ontologiens og logikkens behandling i den samme virksomhed: man udfordres med to spørgsmål i et. Af denne grund afslører verden og det logiske rum, at logikkens substans er verden; substansen er *tænkning* som den rene og ubestemte væren. Med Tractatus' egne ord:

[...] Logikken handler om enhver mulighed, og alle muligheder er dens kendsgerninger.) Ligesom vi ikke kan tænke os rumlige genstande uden for rummet eller tidlige genstande uden for tiden, kan vi *ikke* tænke os *nogen* genstand uafhængig af muligheden for dens forbindelse med andre genstande. Hvis jeg kan tænke mig genstanden i forening med sagsforholdet, så kan jeg ikke tænke den uafhængig af *muligheden* af denne forening. (TLP 2.0121)

Denne måde at behandle væren og logik tilsammen kendetegner 'being-qua-being' ontologi. I being-qua-being ontologi er væren og viden/tænkning om denne væren i en dynamisk og hinanden producerende og betingende enhed. Det samme ser man også hos Hegel, hvor ontologien er grundet i logikken, og hans berømte værk *The Science of Logic* (Hegel 2010) er på den måde ikke en fremstilling af syllogismen, men en afhandling om ontologien. Hegels logik kendetegner heri den objektive logik, der er forskellig fra Kant og hans forgængere (Hegel 2010: §21.49). Den objektive logik og logikken i Tractatus er derfor "[...] the system of pure reason, as the realm of pure thought. This realm is truth unveiled, truth as it is in and for itself." (Hegel 2010: §21.34). Eller med Tractatus' ord: "Kendsgerningerne i det logiske rum er verden (TLP 1.13)" og derfor "I logikken er intet tilfældig: Hvis tingen

kan forekomme i sagsforholdet, så må sagsforholdets mulighed forud være til stede i tingen.” (TLP 2.012). Af denne forstår man, at det rum, som den logiske virksomhed finder sted i, er verden, og derfor har logikken verden som substans og basis.

Ovenover blev verden og det logiske rum beskrevet som den bestemte og den bestemmende tankevirksomhed. Af sådan en logik og verden får man i *Tractatus at vide*, ”Hvad der er tilfældet, kendsgerningen, er tilstedeværelsen af sagsforhold.” (TLP 2). Den første del af citatet hentyder til verden som alt, hvad der er tilfældet; i den anden del af citatet tages verden som basis for tilstedeværelsen af sagsforhold. Citatet udsiger her en yderligere objektivisering af relationen mellem verden og det logiske rum. Det logiske rum - som objektivisering af den rene og ubestemte tanke af væren (verden) eller som tænkning, der tager sig selv som objekt - fremtræder nu som tilstedeværelsen af sagsforhold. Denne betyder at noget *er* og *forgår*; dvs. væren tænkes, eller at noget forholder sig på en *bestemt* måde. Forklaret med andre ord; når tilstedeværelsen af sagsforhold er en kombination af genstande (TLP 2.01), samtidig med, at det er konfigurationen af genstande, der danner sagsforholdet (TLP 2.0272), så tænkes verden ved at have den som grundlag for konfiguration af genstande, der danner sagsforholdet. Det vil sige, hvad der muliggør sagsforholdet, er verdens substans, som form og indhold (TLP 2.021 & 2.25). Sagsforholdet er i første omgang bestemt af genstande; af dette følger, at verden i sig selv, som det absolutte, forudsætter sig selv som indhold og form for tænkning om den. Verden er det tænkeliges mulighed, og denne mulighed som tænkelighed er ensbetydende med dens kendelighed, og denne kendelighed er sagsforholdenes tilstedeværelse, som udsigelsen af det der forgår. Denne gensidige bestemmelse er tænkningens/logikkens virksomhed på sig selv og sine produkter. Af denne grund udtrykker den logiske virksomhed tænkningens rene virksomhed. Om dette siger Hegel også det samme, bare med forskellige ord:

This self-movement of the form is activity, activation of the matter [itself], as the real ground, which sublates itself into actuality, and the activation of the contingent actuality, i. e., of the conditions: their inward reflection and their self-sublation into another actuality, the actuality of the matter. (Hegel 1991: 220)

Som vi så, blev den gensidige relation mellem sagsforholdet og verden bestemt som tænkningens aktivitet, der udtrykker det, der er, og det der forgår. Denne tænkningens aktivitet er i overensstemmelse med Hegels *self-movement of the form*. Præcis forholdet mellem sagsforhold og verden, dvs. konfiguration af genstande, er det, der svarer til *the activation of the matter itself*. Med denne måde at se og tænke verden og logik på, svarer vi umiddelbart på spørgsmålet, hvorledes den tænkte verden kan have formen fælles med den virkelige verden (TLP 2.022). Med andre ord, hvorfor den subjektive tænkning skal have verden som substans – altså verden som den rene og ubestemte værens tanke. Fordi, i det moment tænkningen tager verden som objekt/genstand, har den [tænkningen] i det samme moment verden som form og indhold – dvs. som objekt for sin subjektivitet. Det er denne tagen som form og indhold, der er konfiguration af genstande (TLP 2.0231) og '[...] *the activation of the matter itself* [...]' (Hegel 1991: 220); dvs. tænkning, der konfigurerer sig selv via tænkning. Netop derfor er det tænkningens tagen udgangspunkt i sig selv som objekt, der danner sagsforholdenes struktur, der igen danner kendsgerningens struktur.

Billeder

Indtil videre har vi set, hvorledes verden er den rene og ubestemte værens tanke og hvorledes det logiske rum og sagsforholdene er denne værens objektivering, som tankens tænkning om noget der er og forgår. Heraf kan denne objektivering objektiveres yderligere med billeder.

'Billeddannelser' i Tractatus er et af de mest fremtrædende emner blandt Tractatus-filosoffer. Der er også nogle, der bygger deres forståelse af

Tractatus alene på billeddannelser. Hos de fleste Tractatus-filosoffer antages billeder for at være en model/repræsentation af virkeligheden, imens *afbildningsvirksomheden* generelt set tages for givet. Overordnet set tager de afsæt i de dannede billeder eller slutprodukter af billeddannelsen. De overser, at konfigurationen selv er en objektiv virksomhed; dvs. udover billeder, er afbildning af verden en objektiv virksomhed, som er billeddannelsens mulighed. Af denne grund ses der kun på den subjektive side af sagen, og den objektive side tilsidesættes. Som konsekvens af denne subjektivitet bliver der heller ikke svaret; hvad er den billeddannende relations subjekt og objekt? Hvem/hvad bestemmer hvem/hvad. Derfor er brugen af 'billedteori' misvisende og konceptuelt set ufrugtbar, da det i sig selv er problematisk at tale om 'teorier' i filosofien.

For at overkomme billedteoriens dilemma, skal billeder og afbildningen tænkes i forhold til verden og logik, som tænkning om tænkning. Altså billeddannelser som subjekt og objekt for den samme virksomhed. Denne virksomhed er samtidig udtryk for en enhed af tænkning som subjekt, der har sig selv som objekt - som form og indhold. Hvordan skulle den såkaldte stige ellers kastes ud, hvis logikken eller verden ikke var selv-udviklende [som subjekt] -og selv-relaterende [som objekt]? Eller med en anerkendt hegelianer, Richard Dien Winfields ord:” [...] logic must have an immanent development, where both what is thought and how it is thought are determined by nothing but the course of logical thinking itself.” (Winfield 2016: 23). Denne fremstilling af verden og logik er det grundlag, som brugen af billeder finder sin mening i; eller verdens virksomhed i og med sig selv er målestokken for billeddannelsen. Billeddannelser forudsætter så at sige først og fremmest, at den er en aktivitet eller virksomhed, der har billeder som *resultat*.

I Tractatus læser man, ”Vi danner os billeder af kendsgerningerne.” (TLP 2.1) og ”The structure of a fact consists of the structures of states of affairs.” (TLP 2.034). Sagsforhold, der var en yderligere objektivering af det

logiske rum, som havde verdens form, bestemmer nu kendsgerningernes struktur. Og om form og struktur skriver Wittgenstein, "Form is the possibility of structure." (TLP 2.033). Dette betyder kort sagt, at sagsforholdenes form - som er verdens - er også dens struktur, og konfigurationer, som foretages med verdens form, bestemmer igen kendsgerningernes struktur, da verden er summen af kendsgerninger (TLP 1.1). Heraf ser vi, at sagsforholdenes bestemmelse af kendsgerningernes struktur udgør basis for dannelsen af kendsgerningernes billeder samt basis for den førnævnte objektivisering af det logiske rum. Nemlig "Billedet forestiller situationen i det logiske rum, sagsforholds beståen og ikke-beståen." (TLP 2.11). Netop dette afslører, at konfigurationer og billeddannelser finder sted i det logiske rum, og er en objektivisering af den; dvs. billeddannelser tager afsæt i genstandenes konfiguration og bringer dem i en ny form. Med denne bestemmelse bliver det åbenlyst, at tænkningen er subjektet, der tager udgangspunkt i sig selv som objekt, imens genstande konfigureres som billeder. Af samme grund skal billedet også, ligesom den tænkte verden (TLP 2.022), have afbildningsformen fælles med kendsgerningerne for overhovedet at være et billede (TLP 2.16-71). Dette vil igen sige, at afbildningen har verden som sit objekt, imens verden er afbildnings-subjektet; billeddannelsens objektivitet er verdens subjektivitet. Det er nemlig afbildningsvirksomheden, som selv-objektivisering, der har resultatet som *billede og mening*. Billeddannelser uden for verdens grænser er umuligt. *Alt tænkeligt er allerede tænkning om det tænkte.*

Tanken og Sætningen

Hermed kan det logiske billede af kendsgerninger bestemmes som tanker (TLP 3). Denne er en yderligere bestemmelse eller en negation af billedet, og dermed et nyt stadie i tænkningens bevægelse i og med sig selv. Bestemmelsen synliggør logikken som tankens tænkning, i og med "tanken rummer muligheden for den situation, som den tænker" (TLP 3.02). Som citatet vi-

ser, er det *tankens tænkning*, der rummer muligheden for den tænkte situation. Tankens tænkning – som den logiske virksomhed – er en negation af billedet, der forestiller situationen i det logiske rum i (TLP 2.11). Samtidig viser denne bestemmelse, at der er tale om det samme begreb af bestemmelsen, der så at sige finder sted i forskellige stadier i tænkningens tækningsproces. Og denne proces er tænkningens i og for sig værende virksomhed, der tager afbildningen som basis og udtryk for tanken. Hvis man sammenligner denne med billedteori-forståelsen, så har 'billeder' i deres tilfælde sit objekt et sted uden for den; dvs. en subjektiv relation. I vores tilfælde viser relationen sig også som en relation mellem væren og tanken, men heri er relationen både subjektiv og objektiv. Dvs. billeddannelser som tankens [objektiv] tænkning [subjektiv]. Denne er forklaret tidligere i relationen mellem sagsforhold og kendsgerninger, og betyder kort sagt tænkningens måde at tænke og at være på.

Tanken som det logiske billede af kendsgerninger er som sagt en ny negation, og i denne henseende fremtræder enhver negation som en ny kategori; såsom Verden, det logiske rum, kendsgerninger, sagsforhold, og virkelighedens, afbildningens og logikkens form, billeder og tanker osv. Kategorierne afledes så at sige af den i sig værende tænkning. Af denne bevægelse af tænkningen kan man sige, at kategorierne viser tilstedeværelsen af verdens struktur, da sagsforhold og billeddannelser bygger på verdens form. Eller som når Paul Redding beskriver, hvad kategorierne for Hegel betyder:

For Hegel, then, the categories do not simply reveal the form of thought that is able to be conceived apart from and opposed to the world; they reveal the structure of the world itself ... (Redding 2012: 147)

Når en kategori fremtræder som en negation, udtrykker den sig både som substantiv og verbum på samme tid. Et konkret eksempel på dette er billed-

dannelser: Billeder er en negation af sagsforholdenes konfiguration, og udtrykker sig som en ny kategori, der er andet end sagsforholdenes konfiguration. Når dette sker, så fremtræder billeder som resultat og aktivitet på samme tid. Dvs. billeder som et resultat af kendsgerningers afbildning og som aktivitet er det den afbildende virksomhed. Altså et billede som et resultat er et navn, og som den afbildende virksomhed er det et verbum.

Efterfølgende bliver tanken en negation af sætningen som den nye kategori. Nu med sætningens sanseligt opfattelige tegn projiceres tanken som sanseligt opfatteligt for os (TLP 3.11). Og sætningsmanifestationen er det tegn, som tanken projiceres i. Efterfølgende får man i Tractatus at vide, at ”i sætningen er dens [sætningens] menings form indeholdt, men ikke meningens indhold” (TLP 3.13). Hvilket betyder, at den form [afbildningsformen] som sætningen projicerer, er kendsgerningernes logiske form (TLP 3.13), som er allestedsnærværende; men sætningens mening er bestemt eller projiceret, først når indholdet/elementerne i sætningsmanifestationen er bestemt/konfigureret/afbildet til at svare til tankens genstande [det logiske billede] (TLP 3.2). *Meningen* som konfiguration af indholdet har alene sin sandhed i formen.

Om sætningsmanifestationen skriver Wittgenstein, at ”den anvendte, tænkte sætningsmanifestation er tanken.” (TLP 3.5). Spørgsmålet er, hvad denne betyder for sætningen som kategori? Svaret er, at den anvendte sætningsmanifestation er en yderligere negation af sætningen: At sætningsmanifestationen kommer i *anvendelse*, er at artikulere – Sætningen er jo en artikulation (TLP 3.251) - og at artikulere er et andet udtryk for *at tale*. Derfor, *at tale er at tænke*. Og dette betyder, at verden eller væren er det, som den logiske virksomhed omhandler.

Netop derfor er logikkens elementer/resultater/produkter/beskrivelser *af* verden, og er *allerede* logisk funderet og *viser* at de er *tænkt virkelighed*. Og derfor er enhver benævnelse og beskrivelse på forhånd logisk

funderet: Talen bygger på det logiske stillads eller talens væsen er logisk. Hvis man skulle udtrykke det med Hegels ord:

Presupposed *from the start* is that the material of knowledge is present in and for itself as a ready-made world outside thinking; that thinking is by itself empty, that it comes to this material as a form from outside, fills itself with it, and only then gains a content, thereby becoming real knowledge. (Hegel 2010: 21.28)

Sprog og Mening

Den anvendte sætningsmanifestation, dvs. *talevirksomheden*, har åbenbaret, at logik omhandler det ontologiske: nemlig *tankens tænkning som tænkt virkelighed*. Af denne grund bliver det også klart, hvorfor en sætning er betinget til at bruge gamle sætninger til at meddele en ny mening (TLP 4.03). Hvis vi gentager disse ord med Hegels ord, så vil det lyde således:

... the subjective idea is impulse. ... The specific nature of this impulse is therefore to sublimate its own subjectivity, to make that first abstract reality a concrete one, filling it with the content of the world presupposed by its subjectivity. (Hegel 2010: §12.200)

Tankens tænkning eller logikkens praksis kan også forstås som tankens produktion, der foregår i og med tænkning. Denne praksis viser sig ved alle tankens processer: nemlig konfigurationer, afbildninger, projektioner, forestillinger, visninger og operationer - således at sætningen reflekterer tankens gøre sig til objekt for sin subjektivitet. Hegel udtrykker denne refleksionsessens med næsten poetiske ord: "Reflection is the shining of essence within itself (Hegel 2010: §11.258)" Hvis man skulle oversætte Hegels ord til Tractatus' ord, så vil det hedde: "Sætningen viser virkelighedens logiske form." (TLP 4.121). Derfor udtrykker den anvendte sætningsmanifestation alle tankens processer på én gang. Således kan summen af alle sætninger -

som tankens sanselige opfattelighed for os - bestemmes som Sprog (TLP 4.002), dvs. som tankens beklædning.¹

Af det ovenstående bliver Tractatus' hensigt med at drage grænser for tænkningen også synlig; idet tænkning er selveste menneskets natur, så må tænkning som sådan være subjektet, eller rettere sagt jeg'et. Tænkningen står så at sige ikke uden for subjektet eller omvendt. Tværtimod fremtræder jeg'et i og med tænkningen. Derfor kan man heller ikke tænke ud af boksen, men tænke ind i boksen med boksen. Hos Hegel lyder det samme således:

'T is pure being-for-itself, in which everything particular is negated and sublated - consciousness as ultimate, simple, and pure. We can say that 'T' and thinking are the same, or, more specifically, that "I" is thinking as what thinks." (Hegel 1991: §24)

Dermed forstår man også, hvorfor det *tænkende* eller *forestillende subjekt* gendrives i Tractatus. Jeg'et udtrykker sig selv *i og med* Sproget som selv-relation og selv-definition. Dette betyder groft sagt, at tale er at tænke, samtidig med at den *rene tænkning er subjektet*. For at vise at disse ord ikke bare er rene spekulationer, giver jeg ordet til Wittgenstein i Notebooks:

"I want to report how I found the world. ... The philosophical I is not the human being, not the human body or the human soul with the properties, but the metaphysical subject, the boundary (not a part) of the world. ... *Now it is becoming clear why I thought that thinking and language were the same. For thinking is a kind of language.* For a thought too is, of course, a logical picture of the proposition, and therefore it just is a kind of proposition." (Wittgenstein 1969: 2.9.16 & 12.9.16) [kursivering er mine]

Her ser vi, Wittgenstein selv peger på tænkning som sprog, samtidig med verdens grænser som subjektets og tænkningens grænser. Hvilket vil sige

¹ Om sprog og tænkning skriver Hegel: "... language is the body of thinking ..." (Hegel 1991: §145)

den rene identitet mellem verden, tænkning og subjekt. Af denne grund er jeg'ets tænkning dets artikulation. Med Tractatus: "At forstå en sætning vil sige at vide, hvad der er tilfældet, hvis den er sand." (TLP 4.024). Dette peger igen på subjektet som tænkning: Subjektet er forståelsens subjekt, idet at forstå forudsætter at vide og omvendt. Således kan sætningens mening bestemmes som den sande forståelse (beskrivelse) af verden. Når den én gang opnår den sande beskrivelse af verden, bliver den indlejret i jeg'et. Den bliver så at sige til jeg'ets historiske levn. En kort opsummering: Subjekt er tænkningens virksomhed og identitet. Og dette viser, at tænkning som praksis ikke kan udsige sig selv; udsigelsen er nemlig selve denne praksis. *Den viser sig som praksis*. Sproget kan ikke stille sig udenfor tænkningen; Sproget er muligt i og med tænkning, nemlig: "Hvad der kan vises, kan ikke siges." (TLP 4.1212). Derfor udgør sætningens udsigelsespraksis - eller det der viser sig i sætningen - verbet i sætningen. Det samme gælder Sproget; det viser talen, men udsiger den ikke. Talen kan ikke udsige talen, da udsigelsen i og for sig selv er talen. Det, der viser sig, er talens aktivitet; talen viser den tænkte virkeligheds virksomhed. Derfor: "Hvad vi ikke kan tænke, det kan vi ikke tænke; vi kan derfor heller ikke sige, hvad vi ikke kan tænke." (TLP 5.61).

Ud fra de ovenstående betragtninger, kan Tractatus nu hævdes at omhandle den absolutte tautologi og kontradiktion. Den udsiger alt og intet: Verden er alt, hvad der er tilfældet.

En introducerende konklusion

Således kan mit sprogs grænser erklæres som min Verdens grænser (TLP 5.6). Verden som den absolutte sandhed og væren er nu blevet til *min* Verden, som min absolutte og objektive sandhed. Verdens grænser, som vi så tidligere, er allestedsværende. Verdens grænser er noget af det tyste i Tractatus, som man efter min mening må grave frem. Som allestedsværende og det tyste er det altafgørende, hvordan man bestemmer verdens grænser.

Måden man bestemmer verdens grænser på, afgør også den måde, hvorpå man læser og forstår Tractatus på. På den anden side skal bestemmelsen af verdens grænser tage hensyn til Tractatus' forsøg på at drage grænserne for tankernes udtryk. Vores svar på denne bestemmelse udgør tilsammen en basis for vores måde at forstå Tractatus på.

Den første bestemmelse i Tractatus, "Verden er alt, hvad der er tilfældet" (TLP 1), og min tidligere diskussion af denne bestemmelse – verden som alt og intet – viser, at verden er en absolut generalisering. Rettere sagt, det er bestemmelses*måden* der er absolut. Denne absolutte bestemmelse af verden betyder samtidig, at verden er den absolutte sandhed; altså som den absolutte virkelighed og væren. Dette vil sige, alt hvad vi overhovedet *kan tænke og muligheden* for vores kunnen; alt hvad der kan tales, vides og tænkes osv., er kun mulige i og med denne absolutte virkelighed. Verdens virkelighed, som den absolutte virkelighed samt grænserne til alt det der kan tænkes, betyder her samtidig dens umiddelbare grænser. Hvis den absolutte virkelighed er enhver tænknings mulighed, så må denne virkelighed samtidig være sin grænse. Verdens umiddelbare virkelighed og grænse viser, at den både er den immanente bevis for sin væren, og det der transcendentalt bevises i det logiske rum. Tidligere viste jeg, at det der bevises i det logiske rum, fremtrådte som billeder, tanker og sætninger. Efterfølgende udtrykte deres samlede fremtrædelse sig som Sprog - altså sproget som den afbildede virkelighed og som den absolutte virkeligheds tænkning. Af samme grund er sprogets grænser også bestemt af verdens grænser. Derfor betyder mit sprogs grænser, min Verdens grænser (TLP 5.6). Jeg, der på samme tid er Subjekt og tænkning, kan kun artikulere, i og med den afbildede virkelighed, som på samme tid er mine grænser - altså subjektets artikulation som dets relation til verden. I denne henseende er subjektet som den *afbildede verden* uafhængig af den virkelige verden, hvorimod *i sin afbildning* af verden er subjektet afhængig af den. Af det samme grund, når subjektet artikulerer

- som den afbildede Verden - så bestemmer subjektet både, hvad der er tilfældet, og også alt det der ikke er tilfældet. Jeg'et er nemlig min absolutte sandhed og tænkning.

Ovenover viste jeg, at verdens absolutte virkelighed/grænser også var det logiske rums grænser, der fremtrådte som subjektets, sprogets og min Verdens grænser. Efterfølgende jeg'ets artikulation som bestemmelsen af alt det, der (ikke) er tilfældet i min Verden. Af disse bliver det indlysende, at artikulation er min Verdens artikulation; min Verden bliver til i og med jeg'ets virksomhed – dvs. konfigurationer, afbildninger, projektioner, forestillinger, visninger, operationer osv. I denne henseende betyder min Verden min konstruktion. Udtrykt anderledes: Min Verden som jeg'ets virksomhed udtrykker både jeg'ets konstruktive virksomhed og jeg'ets egen konstruktion; dvs. min Verden som min konstruktivitet og konstruktion. Dette udtrykker Wittgenstein således: ”Vi kan kun forudse det, som vi selv konstruerer.” (TLP 5.556). Men med jeg'et som min konstruktivitet og konstruktion mangler vi stadig at svare på, hvordan 'forudsigelsen' kommer ind i billedet. For at komme ind på denne, vil jeg bringe 'operationer' i Tractatus på banen. Ifølge Wittgenstein er operationer det, der skal foretages for at danne en ny sætning ud af de gamle sætninger (TLP 5.23). Man kan også se operationer som en negation af udsigelsen. I 5.25 får man at vide, at operationer udsiger intet; kun dens resultat udsiger noget, og dens resultat afhænger af dens egen basis. Efterfølgende i 5.252 italesættes anvendelsen af operationer som fremadskridende. Af operationer som fremadskridende og menings-dannende-virksomhed kan man belyse, hvordan konstruktivitet og forudsigelse hænger sammen.

Når en operation foretages, så udgør de gamle sætninger altid dens basis. Samtidig er det afgørende at huske, at summen af alle sætninger udgør sproget, som betyder min Verdens grænser. Af dette bliver det indlysende, at summen af gamle sætninger er ensbetydende med mit sprog og min Verden. Operationer er så at sige et andet Begreb for jeg'et som konstruerende

og konstrueret. Dette vil sige, som sprogets og verdens grænser, foretager jeg'et operationer ved at gøre sig selv til operationers basis eller tager sig selv som objekt for sin konturerende virksomhed. Ved disse udvider jeg'et samtidig sin verdens grænser, idet enhver ny mening enten er et resultat af en yderligere konstruktion af kendsgerningernes verden eller rekonstruktion af min Verden. Ud fra denne kan jeg hermed påstå, at forudsigelsen kommer af, at jeg'et er min konstruerede verden; jeg'ets selv-objektivering som basis for sine operationer er ensbetydende med jeg'ets sammenligning af sig selv med kendsgerningernes verden. Dette kan udledes af, at man sammenligner virkeligheden med sætningen (TLP 2.223 & 4.05), da mine afbildningers overensstemmelse med kendsgerningernes verden afgør min verdens sandhed. Hvordan dette så hænger sammen med forudsigelser og operationer kommer af, at operationer og konstruktioner er karakteriseret ved at være fremadskridende. Idet operationer er fremadskridende, så må der være et forudbestemt formål og resultat for operationens virksomhed. Operationer skal ende som et resultat og kan ikke tænkes uden resultatets forudsigelse. Enhver operation og konstruktion foretages, hvis der også forudsiges et eller andet resultat (et billede). Uden jeg'ets virksomhed, er formål og resultat i den sidste ende det livløse korpus, som ikke besidder en ånd. I og med jeg'ets virksomhed er konstruktioner, operationer og forudsigelser muligt. Af dette kan jeg konstatere, at også konstruktion og forudsigelse foregår i det logiske rum. Det logiske rum er kamparenaen, men både kampen og arenaen er jeg'et!

Heraf med jeg'et som sin konstruktion og konstruktivitet, vil jeg tage en skarp vending mod den hidtidige opfattelse af Tractatus. Jeg'et *er* sin tænkningens historie! Min verden som min konstruktion betyder min historie! Hvad jeg påstår nu, modstrider klart den måde, man hidtidigt har læst og forstået Tractatus på. Det er åbenlyst, at min påstand vil bringe mange kritiske spørgsmål med sig. Påstanden er åben for kritik, og fejltagelser heri er

således ikke udelukket. At Tractatus begynder med at udsige verden værende som alt tilfælde og ender med at udsige sproget som min verdens grænser, indebærer åbenlyst en *tilblivelseshistorie*. Verden er så at sige min verdens tilblivelseshistorie. Min verden er alt, hvad jeg'et har foretaget og er et *resultat* af konfigurationer, afbildninger, operationer osv. Kort sagt, min verden er mit resultat. Derfor er min verden min tænkings historie; ikke som noget stillestående og dødt begreb, men som levende. Jeg'et er den levende historie. Hvis summen af alle sætninger udgør sproget, og hvis sætninger er operationer, der tager de gamle sætninger som basis, så er sproget min virksomhed, som har min verden som basis. Dette er ensbetydende med, at denne basis netop er, hvad jeg'et allerede har konstrueret. Derfor er mit sprog - som jeg'ets virksomhed og min verdens grænser - min tænkning og historie. Historien er tankevirksomhedshistorie, som også er jeg'ets levende tænkning.

Litteraturliste

Brommage, Thomas J. 2008. *Three Wittgensteins: Interpreting the Tractatus logico-philosophicus*. Florida: University of South Florida Scholar Commons

Wittgenstein, Ludwig. 1993[1921]. *Tractatus Logico-Philosophicus* (TLP). Gyldendal

Wittgenstein, Ludwig. 1961. *Notebooks 1914-1916*. Oxford: Harper & Row, Publishers

Hegel, George Willhelm Friedrich. 2010. *The Science of Logic*. New York: Cambridge University Press

Hegel, George Willhelm Friedrich. 1991. *The encyclopaedia logic, with the Zusatze: Part I of the Encyclopaedia of philosophical sciences with the Zusatze*. Indianapolis: Hackett Publishing Company

Hesiod. 2006. *Theogony & Works and Days*. Michigan: The University of Michigan Press.

Winfield, Richard Dien. 2016. "Hegel's Overcoming of the Overcoming of Metaphysics" *Hegel-Jahrbuch Sonderband, 2016 (7): 59-71*